

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 SPALIO 10 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 195 (36)

Kaip naudinga gražiai suklysti

Kai svarbiausiomis įvardijamos įvairios socialinės ir politinės problemos, dažnai kyla klausimas – o kam gi reikalingas menas?.. Gal jis išvis nereikalingas?.. Juk neretas, netgi pakankamai praprusęs žmogus ima ir pasako – svarbiausia yra pavalgyti, o menas – paskui. (Tai, kad tokiam žmogui pavalgius menas nereikalingas, jau kita kalba).

Meną galima įvardyti ir kaip saviraišką, ir kaip terapiją, ir kaip edukaciją, ir kaip žmogaus estetinio jausmo ugdymą. Yra netgi neįvardijamų ar sunkiai įvardijamų jo prasmų. Viena iš savičiausių – kad menas yra sąmoningai arba nesąmoningai padaryta klaida. Graži klaida. Taigi menas yra ta vieta, kur galima klysti.

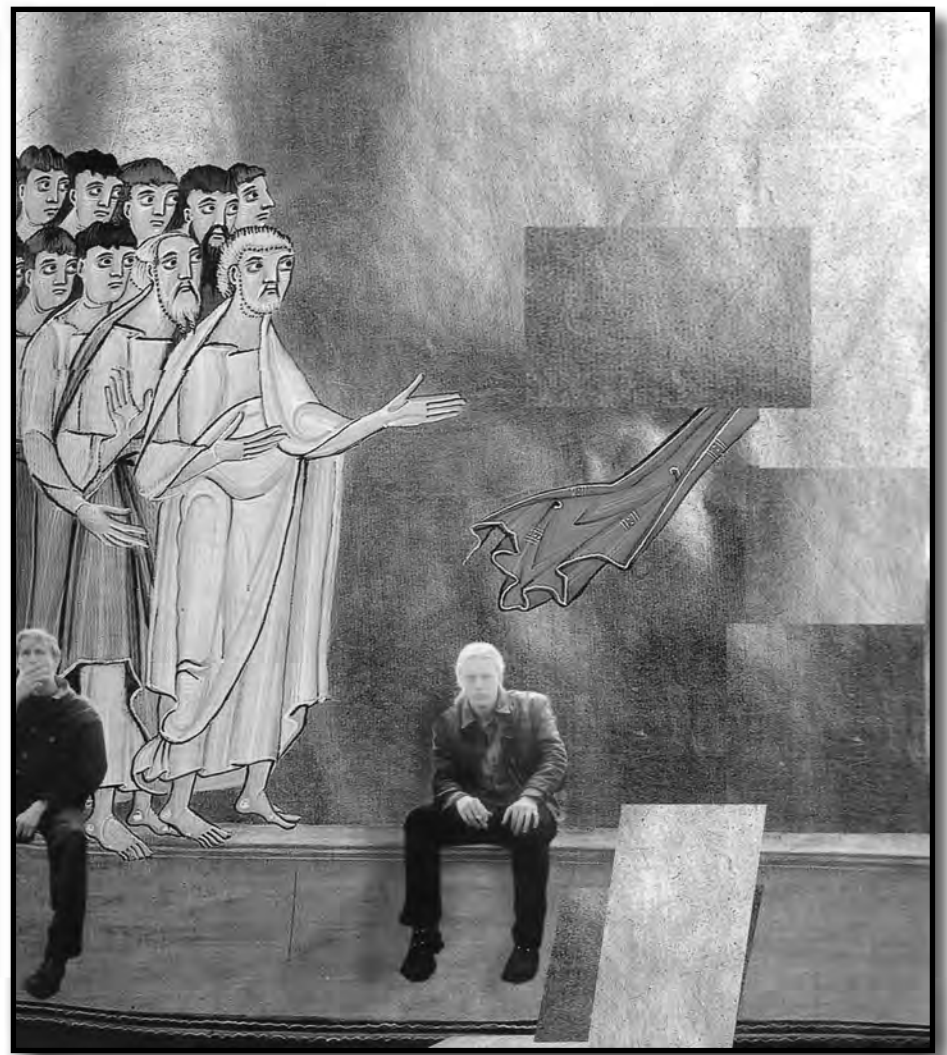
Šis požiūris, be abejo, priklauso nestandartiniam mąstymui. Šiandien, krizės laikotarpiu, neretas politikas ima ir pasako – nėra naujų idėjų. Reikia naujų idėjų. Bet ar gali politikas, kuris neugdė savo meninio potencialo ir apsiribojo – o daugeliu atvejų ir tebeapsiriboja – standartiniu mąstymu, iškelti naujas idėjas?.. Iš kur jis jas paims?.. Štai krizės atveju mes dažnai ir išvystame, kaip susiduria dvi politikų atmainos: tie, kurie neugdė savo meninio potencialo, ir tie, kurie skyrė jam dėmesį. Ir kaip tokie politikai veikia krizės metais, kokius sprendimus priima ir kokiais metodais vadovaujasi.

Menas yra idėjų generatorius. Žmogus, kuris apsiriboja sąvoka „svarbiausia – pavalgyti, o visa kita – paskui“, į „paskui“ neretai nustumia ir savo kaip kūrėjo prigimtį. Išlieka tik vartotojo įpročiai ir gerai išmoktos buities kultūros pamokos.

Šiandien protingi verslininkai neapsieina be nestandartinio mąstymo pagalbos. Vadinas, ir be meno, be humanitarinių disciplinų, be „gražios klaidos“. Be kitokio, ne vartotojiško ar pelno siekiančio požiūrio. Man įstrigo vieno Vokietijos verslininko ir Jo Šventenybės Dalai Lamos kartu parengtas projektas – knyga „Vadovo kelias“. Žinoma, joje yra diskutuotinų dalykų, ypač religijos atžvilgiu – krikščionis vargu ar sutiks su teiginiu, kad gyvenime nėra pastovaus ir nekintančio centro ir kad gyvename tam, kad mažiau patirtume kančių. Tačiau požiūris į tai, kad verslas gali būti savaip „dvasingas“, kad jis gali būti susijęs ne tik su pelno siekimu, bet ir su meditacija, su pagalba, su labdara, su pasaulio ir žmonių keitimu į gerąją pusę – tai iš tiesų nauja ir pozityvu. (Knygą užsakiusio ir išleidusio SEB banko vadovo žodžiai knygos pradžioje irgi iliustruotą pozityvias nuotaikas, deja, įvairios žinios iš bankų, kad ir studentų paskolų palūkanos, neleidžia jomis nuoširdžiai patikėti. Kita vertus, niekaip nesuprantu, kodėl SEB bankui būtina prireikė budizmo savo altruizmui iliustruoti. Ar krikščionybė pernelyg žiauri?.. Galbūt. Prisiminkime kupranugarį ir adatos skylutę...).

Tai, kad dabar krizė, nereikėtų bijoti. Krizių metu neretai sukuriama iškilūs ir išliekamąją vertę turintys kūriniai. Taigi menui įvairios krizės – patikrinimas, ar jis yra reikalingas. Paprastai jis tokį patikrinimą išlaiko. Verslui ir politikai irgi būtų lengviau išlaikyti išbandymus, jeigu jie remtųsi nestandartiniu mąstymu, kuriuo pasižymi meno reiškiniai.

Petras Uola

Ramūnas Krupauskas.

Bizantinis, 1999 m.

PROSENELIUI, IŠKĖLUSIAM RATĄ VIRŠ KLUONO

o šventa išsipildymų
žeme egiptietiška
mūsų jaunystė
viršum piramidžių
sklendžiantis dzūkiškas
Maišymų gandas
ir šitaip jau
tūkstančius metų
didžiulė keista
bėgalinė pasaulio
vienybė gyventi

Aidas Marčėnas

Kitame numeryje:

- Nauja rubrika: „Draugas“ prisimena savo bendraamžius.
- *In memoriam* – Slava Žiemelytė.
- Vlado Šimkaus poezija.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Petras Uola. Kaip naudinga gražiai suklysti.
- 2-as psl. Stasys Goštautas. Užrašai iš Marijampolės.
- 3-as psl. Alfonsas Nakas. Dešimtmetis be A. Zotovo.
- 4-as psl. Santaros-Šviesos suvažiavimas Čikagoje.
- 5-as psl. Antanas Dundzila. Molis ir technika grožiui.
- 6-as psl. Raimundas M. Lapas. Kiekvieno amerikiečio pinigineje...
- 7-as psl. Perpetua Dumšienė. Karūžiškė tūkstantmetei Lietuvai.

Užrašai iš Marijampolės: Rygiškių Jono gimnazija

STASYS GOŠTAUTAS

Marijampolė yra svarbus Lietuvos švietimo centras. Vilnius, Kaunas, Klaipėda labai didžiuojasi savo universitetais. Yra žymių gimnazijų, bet vargu ar kur nors rasim panašią į Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją, pavadintą Jono Jablonskio slapyvardžiu. Jablonskio šeima gyveno Rygiškių kaime – iš ten ir kilo šis vardas. Per beveik 170 metų keitėsi mokyklos pavadinimas ir paskirtis. Rusai nuo 1867 m. ją tiesiog vadino gimnazija, skirta mokyti rusiškai ir vieną kartą per savaitę – lietuviškai. Bet nesvarbu, kaip ji vadinosi, šiandien ji visiems žinoma kaip žymiausio mūsų kalbininko slapyvardžiu pavadinta gimnazija, joje XIX a. mokėsi svarbiausi mūsų intelektualai. Tad apsistosiu prie Rygiškių Jono gimnazijos kaip prie nepaprasto mokslo centro, iš kurio išėjo svarbūs intelektualai, paruošę kelią 1918 m. Lietuvos nepriklausomybei.

Pastatas atnaujintas ir paaukštintas, atrodo ir šiandien besąs garbinga vieta mokyti mūsų jaunimui. Nežinau, ar jis eina savo pirmtakų nueitais keliais, bet 837 mokiniai 2008 metais yra gražus skaičius. Gimnazija 1840 m. buvo atkelta iš lenkiškos apskrities mokyklos į rusišką mokyklą. Rusai tikėjosi, kad atstumti nuo lenkų lietuviai greičiau surusės ir tuo pačiu integruosis į caro valdas. Nepaisant to, iš šios mokyklos išėjo dalis lietuvių mokytojų, knygnešių, sukilimo vadų, poetų, dailininkų, patriarchų, kurie padėjo sukurti Maironio išsvajotą Jaunąją Lietuvą.

Kalba Renesanso laikais nebuvo laikoma reikalinga valstybės sukūrimui. Romantikai XIX a. paskleidė mintį, kad kalba yra dalis kultūros, kuri mus skiria nuo kitų tautų ir sukuria mums tėvynę. Ypač prancūzų romantikai akcentavo šią mintį. Stebėtina, kad Lietuvoje jau XVI a. Mikalojus Daukša rimtai pastebėjo, kad tautos „gyvuoja ... išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę...”. Tad toj nelygioj kovoj tarp rusų, lenkų ir lietuvių didelę reikšmę turėjo kalba.

Rygiškių Jono gimnazija, tokia, kokią mes ją šiandien pažįstame, susiformavo jau po antrojo Sukilimo, kai caro žandarai nutarė, kad reikia Lietuvą apsaugoti nuo lenkų įtakos. 1867 m., praėjus vos ketveriems metams po sukilimo, Marijampolėje buvo galutinai suformuotas svarbiausias tuo metu švietimo centras visoje Lietuvoje. Tai reikštų, kad gimnazijai dabar yra 142 metai, o jeigu pradėtume skaičiuoti nuo 1840-ųjų, tai išeitų beveik 170 metų.

Visi gimnazijos abiturientai vadinami „rygiškėčiais” ir jų yra tūkstančiai, o muziejaus kambariuose pagerbti visi, kiek tik galima sutalpinti, žymūs XIX–XX a. pradžios mokiniai. Įdomu, kad dauguma – vyrai, nes tik vėliau buvo suorganizuotos klasės mergaitėms. Vincas Peckus, muziejaus direktorius, išleido knygą *Rygiškėčiai – mokslo, meno ir kultūros veikėjai*, kur surašytos 176 biografijos, tarp jų yra daugiau negu pusė anos Lietuvos, padėjusios sukurti Naująją Lietuvą ir pagelbėjusios pastatyti ją ant kojų. Autorius pradeda nuo pirmųjų abiturientų ir baigia tais, kurie mokyklą baigė jau po Sąjūdžio. Negaliu jų visų suminėti, bet štai vienas kitas: J. Basanavičius, V. Kudirka, jau minėtas J. Jablonskis, V. Pietaris, P. Vaičaitis ir „Amerikos pirtyje” autorius A. Vilkutaitis-Keturakis. Iš Nepriklausomos Lietuvos laikų – palaimintasis J. Matulaitis, prezidentas K. Grinius, diplomatas P. Klimas, V. Mykolaitis-Putinas, V. Ramonas, J. Brazaitis, P. Aleksandravičius, V. Kašuba, Penčyla, J. Albinas Herbačiauskas ir pasaulinio masto semiotikas A. J. Greimas. Vėliau dar pridurkime A. Venclovą, J. Jurašą, A. Sabaliauską, P. Katilių, pagaliau – šiuolaikinę pasaulio garsenybę V. Urmanavičiūtę-Urmaną.

Tad Marijampolė turi kuo didžiuotis. Į gerąją

Marijampolės Rygiškių Jono gimnazija.

Kun. Juozas Tumas Vaižgantas

pusę pasikeitė ne tik gimnazijos ir kultūros namai, dosniai apdovanoti dail. Magdalenos Stankūnės, bet apskritai ir miestas per dvidešimt metų pasistūmėjo į priekį. Malonu pasivaikščioti jo gatvėmis ir aplankyti parkus. Net teko pernaktuoti vieną naktį „Vingio” viešbutyje kaip bet kokiame kultūringame pasaulio mieste. Jeigu yra noro, galima užsisakyti skrydį oro balionu ir pasigrožėti Šešupės vingiais. Ne vien tik Vilnius eina į Europą, provincija irgi sparčiai dirba, kad ją pasivytytų...

Viena vertus, jei rusai padėjo lietuviams nutolti nuo lenkų ir priartėti prie lietuvių, jų ketinimas buvo pritraukti juos prie savęs ir atversti į stačiatikių religiją. Tad graždanka ir stačiatikybė švietimo pagalba turėjo įkūnyti rusų valdžios tikslus, ir kad jauni studentai nevažiuotų į Krokuvą, atvėrė jiems duris į Maskvos ir St. Peterburgo universitetus.

Bet Marijampolės gimnazija sumaišė rusams kortas. Ji ne tik virto jaunų, susipratusių lietuvių gimtine, bet ir paruošė jų inteligentiją nepriklausomybės darbams. Bajorija išnyko per paskutinius sukilimus. Bajorai buvo ištremti į Sibirą arba pabėgo į Prancūziją. Išnykę arba sunykę bajorai užleido vietą besikuriančiai kaimo ir miestiečių inte-

ligentijai, ir būtent Rygiškių Jono gimnazijos padedama, ši inteligentija gudriai išnaudojo savo privilegiją. Tačiau visai ne taip, kaip buvo sugalvota maskolių.

Sūduvoje baudžiava buvo panaikinta anksčiau negu kitose Lietuvos provincijose. Sustiprėję ekonomiškai, tėvai galėjo siųsti vaikus į mokyklas. Sūduvos inteligentija, parengta Rygiškių Jono gimnazijoje, inspiravo Lietuvos atgimimą.

Visi iš istorijos žinome, kad po antrojo sukilimo (man vis norisi sakyti – po trečiojo, jeigu prisimintume 1794 m. sukilimą) Morovjovas uždraudė rašyti lietuviškai (naudoti lotynišką alfabetą). Todėl prasidėjo ne tik nepaprastas lietuvių kalbos atgimimas, bet tiesiog – kalbos gimimas, nes didikai buvo atmetę lietuvių kalbą kaip nevertą dėmesio. Tik vienas kitas kunigas ar pastorius, norėdamas susikalbėti su liaudimi, naudodavo lietuvių kalbą religiniame kontekste. Daugiausia, aišku, čia pasidarbavo Mažosios Lietuvos pastoriai.

Mes šiandien niekiname spaudą, neskaitome, neprenumeruojame, laikome ją nereikalinga. Kitaip manė marijampoliečiai 1870 metais, kai ėmė pasirodyti pirmi lietuviški laikraščiai, dar iki Basanavičiaus „Aušros” (1883 m.) ir Kudirkos „Varpo” (1888 m.). Abu atgimimo laikraščiai buvo sukurti ir išleisti rygiškėčių. Jie abu buvo Marijampolės apskrities ir Marijampolės gimnazijos auklėtiniai – o tai daug ką byloja apie tos gimnazijos reikšmę Jaunajai Lietuvai.

Rašant apie gimnazijas, negalima pamiršti Kėdainių Šviesiosios gimnazijos, sukurtos Kristupo Radvilo 1625 m. Nors ji ne vieną kartą buvo sustabdžiusi savo veiklą, tačiau šiandien veikia naujame gražiame pastate. Kauno „Aušros” gimnazija buvo įkurta rygiškėčio Prano Dovydaičio 1915 m. – joje mokėsi Valdas Adamkus, Vytautas Landsbergis, Kazys Bobelis, Antanas Škėma, Jurgis Gimbutas ir t.t. Negalima pamiršti Marijonų gimnazijos Marijampolėje, įkurtos 1921 m., kurios pirmasis direktorius buvo rygiškietis kun. Jonas Totoraitis, MIC. Reikia prisiminti jėzuitų gimnazijas Kaune ir Vilniuje (Vilniuje, rodos, įsteigta 1569 m.). Jos visos gali didžiuotis savo abiturientais. Nežinau, ar tos gimnazijos turi leidinius, panašius į Vinco Peckaus knygą, bet gal būtų ne pro šalį tokias monografijas paruošti, kol dar gyvi kai kurie iš senųjų abiturientų.

P. S. Dėkoju V. Gauliai, A. Vaškevičiui, V. Peckui, Rygiškiams – Jonui ir sibiriokei Arvydui Kaminskams už supažindinimą su šia nepaprasta gimnazija.

Dešimtmetis be Alekso Zotovo ir jo poezijos

ALFONSAS NAKAS

Ne kartą su grožine kūryba JAV pasireiškė du antrabangiai lietuviai medicinos daktarai: Jonas Šalna ir Antanas Lipskis. Pirmasis rašė poezijos knygas ir kūrė šiekštų skulptūras, antrasis taip pat išleido poezijos knygų bei tapė. Abu sulaukė daug dėmesio spaudoje, buvo teigiamai vertinami.

Šio rašinio autoriaus tikslas – atskleisti trečiąjį minėtų gydytojų kolegą Aleksą Zotovą, kuris, kaip ir minėtieji, šalia profesinio darbo ir kultūrinės veiklos, turėtų būti minimas ir kaip poetas. Deja, praėjo 10 metų nuo jo mirties, ir jo asmenybę tebegaubia kraupi tylą. Tiesa, jo trumpą biografiją ir nuotrauką randame žinyne „JAV lietuviai“, II t., 521–522 p. Bet spaudai versta papasakoti apie šį žmogų plačiau.

A. Zotovas gimė 1921 m. vasario 11 d. Voroneže, Rusijoje. Augo Suvalkijoje, netoli nuo Jono Basanavičiaus, kurį labai gerbė, tėviškės. Baigęs Vilkaviškio gimnaziją, 1938 m. pradėjo medicinos studijas Vytauto Didžiojo universitete, jas baigė 1944-aisiais. Tais pačiais metais įsidarbino VDU Odos ir venerinių ligų katedros ordinatoriumi, bet netrukus, kaip ir tūkstančiams kitų, jam teko trauktis į Vakarus. 1945 m. gydė žmones Šveicarijoje, netoli Zuricho. Išvykęs į Argentina, 1950–1955 m. darbavosi Cordobos ligoninėje. Rašė mokslinius darbus. Išleido knygą „Alergia y Tuberculosis“. 1959 m. grįžęs į JAV, gyveno Čikagoje, Clevelande, Detroite bei jų apylinkėse, galiausiai – Floridoje. Visur dirbo ne tik profesinius darbus, bet ir dalyvavo lietuvių kultūrinėje veikloje. Pvz., 1982 m. surengė Lietuvos dailininkų kūrinių parodą, Vilniuje išleido dainų rinkinį su natomis (A. Jurgučio muzika). Na, ir rašė eilėraščius...

Be kitų A. Zotovo pasiekimų jo biografijoje žinyne „JAV lietuviai“ randame įrašą ir apie išleistą jo knygą, kuri, deja, JAV lietuviams iki šiol tebėra „užrakinta“. Savo poezijos knygos pats išleisti nepaspėjo: Aleksas Zotovas mirė netikėtai, 1998 m. gegužės 24 d. St. Pete Beach, FL.

Knygą, pavadintą „Be ornamentų“, su paaiškinimu petito raidėmis „Eilėraščiai/Epigramos“, išleido dr. Regimantas Tamošaitis, knygos pradžia pa-

rašęs penkių puslapių įvadą „Tiesiog atmintis“, o knygos pabaigoje, 11 psl. pateikė „Pabaigos žodį“ su A. Zotovo biografija. Knyga išspausdinta AB spaustuvėje „Spindulys“, Kaune. Abu viršeliai ir visos trys knygos dalys iliustruotos juodais Romo Oranto grafikos piešiniais. Pirmojo viršelio vidinėje pusėje įdėta ryški Alekso nuotrauka. Keista ir apmaudu, kad neįrašytas nei knygos tiražas, nei kaina, nei kur knygą galima įsigyti. Šio straipsnio autoriui vieną egzempliorių padovanojo autoriaus našlė, dail. Rimgailė Zotovienė. Kur kreiptis kitiems pageidaujantiems?

Knygos recenzuoti nebandysiu, nes toli gražu taip gerai neparašyčiau, kaip jos leidėjas dr. R. Tamošaitis. Pasitenkinsiu tik keliomis skaitytojo pastabomis.

Nepaaiškinta, kodėl knyga suskirstyta į 3 dalis. Tarp I ir II dalių neišspręs skaitytojas, jam to nepaaiškinus, neras skirtumo, nes visur čia ketureiliai eilėraščiai ir epigramos, dažniausiai vieno, rečiau – dviejų ir daugiau posmų. Tik trečioji knygos dalis aiškiai skiriasi nuo pirmųjų dviejų: čia poetas skaitytoją žavi asmeniškumu, jautrumu, lyrika. Reikia pasidžiaugti, kad A. Zotovo eilėraščiuose išlaikyta tradicinių eilėraščių forma: eilutės ritmingos ir surimuotos, dažnai net įmantriais rimais. Skaityti jas lengva. Taip, skaityti! O suprasti? Čia jau reikia susikaupimo, nes skaitai giliai mąstančio poeto-filosofo eiles, skatinančias skaitytoją mąstyti, medituoti, pritarti, abejoti...

Viliuosi, kad „Draugas“, įžengęs į antrąjį šimtmetį ir tęsdamas kultūrinės tradicijas, padės atskleisti poetą Aleksą Zotovą, dešimtmečiui praėjus nuo jo mirties, ir paviešinti jo poeziją, laukusią skaitytojo visą dešimtmetį.

ALEKSAS ZOTOVAS

EILĖRAŠČIAI

* * *

Ko mes laukiame vis – ateitis!
Dar belaukiant pavirs praeitim.
Dabartis – tik bematė riba,
kur suduš pastebėta banga.
Praeitį pasiliks su mumis,
kai minties nenutildys mirtis.

Kai pasauly neliks jau minties,
nieks nelauks nekantriai ateities,
baltas bokštas nemuš valandos
ir erdvių nieks tada nematuos,
sukarpys prirašytus lapus,
išblaškys, bet ir lapų nebus,
nes nebus jau akies,
kur stebės.
Niekas vardo daiktui neduos.
Ir gerai – juk esmė ne varduos.

* * *

Absoliuti – sako vieni,
reliatyvi – mano kiti.
Nuteisia nekaltą, išteisina kaltą,
o tiesai vis viena: nei šilta,
nei šalta.

Objektyvi! – šaukia vieni,
subjektyvi! – šaukia kiti.
Kai nori, parduoda, ir ima, kai
duoda,
o tiesai vis viena: ar balta, ar
juoda.

* * *

Kalba – tai namai, kuriuose tu
užaugai,
O žodžiai – tik aidas, atšokęs nuo
sienų.
Jie puošia iliuzijom tavo pasaulį,
jų daug, o tikrovė viena – po velėna.

* * *

Manai, gyvybė turi laisvą valią?
Žiūrėk, palaukėj beržas. Jis
linguoja,
kaip liepia vėjas. O žmogus ar
gali
nuspręsti pats? Ar beržas jam ne
brolis?

* * *

Ne minčiai pasiekti tą tašką,
kur viskas sutirpsta kaip vaškas,
kur vien virpesiai pasilieka,
be laiko, erdvės, ir jau nieko
nėra, vien nežemiškas karštis,
vien laisvas buvimas be varžtų.

To taško pasaulis ieškos be
naudos,
nematys jo žaros, negirdės jo
gaidos.
Būtis savita, ji be laiko – erdvės,
ji paslaptį taško išsaugot mokės.

VIJOKLINĖS ROŽYTĖS

Mirties dar nebuvau sutikęs nė iš tolo.
Žinojau, kad kažkur buvo... Teprapuola!
Juk mums nepakeliui. Jaunystė ta pašėlus.
Ji nebaili, ir jos kelius mažai šešėlių.

Nūnai mirtis jau gretimam name. Kaimynė!
Iškart pykau, kad jos katė gėles išmynė.
Kieme mes susitikdavom tikrai netyčia.
Kai eidavau paliet vijoklinių rožyčių.

Dabar mes vienas kitą jau geriau pažįstam
Ir pasilabinam beveik kiekvieną rytą.
Ji galvą linkteli, palankiai nusišypso.
Aš ryškiai jos raktikaulius matau – jie stypso
Pro ploną juodo šilko ir aksomo rūbą.
Liekna ranka man moja. Suprantu – jai rūpi
Arčiau susipažint. Kas man? Lieku ant savo tako,
Šalia rausvų vijoklinių rožyčių. Kartą sako:
Kaimynai turi sugyventi. Vėl pamoja. Prieinu.
Ji tiesiai į akis man žiūri – lyg ir neramu.

Staiga nukrinta šydas nuo minčių –
juk mes artėjam!
Man veidą ir rankas paliečia šaltas vėjas.
Tiek daug gerų draugų, neperpratę būties.
Jau greit... Tiktai vijoklinės rožytės čia žydi.

NAKTYS BE PANAKTINIO

Kadais, kai buvom dar maži, dar pasakų laikais,
kiekvieną vakarą, gerai sutemus,
po sodą, kiemą ir daržus apeidavo Jisai –
tas teologų Panaktinis senas.
Be Jo žinios ir plaukas niekam neiškris,
taip pat paukštelis joks iš savo lizdo šilto...

Nūnai nevaikšto Panaktinis paslaugus
ir nesidairo – ką gi čia paguodus...
Gamtos jėgoms Jis liepė mesti kauliukus –
ką gelbėti, o ką pasmerkt daržuos ir soduos.
Nebus lengvatų nei bausmių – kiekvieną lemė
kauliuko krytis išsakys atsitiktinis.
Štai šito Panaktinio išmintis – beribė.
Bet pasisemt negalim jos –
per sunkios mums jos priežasčių grandinės.

Čikaga rudenį pasitiko tradiciniu Santaros-Šviesos suvažiavimu

DALIA CIDZIKAITĖ
DAIVA LITVINSKAITĖ
AURELIJA TAMOŠIŪNAITĖ

Ruduo – gausus renginių metas, viešniams primenantis naują mokslo metų pradžią, kitiems – po vasaros prasidedantį naują darbo etapą, o santariečiams-šviesiečiams – metus planuotą ir lauktą suvažiavimą. Šiometinis ruduo skaičiuoja jau 56-ąją Santaros-Šviesos konferenciją, įvykusią rugsėjo 11–13 dienomis Pasaulio lietuvių centre, Lemont. Prsidėjusi penktadienį ir pasibaigusi sekmdienį konferencija susilaukė gražaus pranešėjų ir dalyvių būrio, atvykusio pasiklausyti įvairių pranešimų, padiskutuoti, pasidalyti savo mintimis.

Penktadienio programa

Konferenciją atidarė ir sveikinimo žodį tarė Santaros-Šviesos organizacinio komiteto pirmininkas prof. Algis Mickūnas. Jis pasiūlydė didelio dėmesio sulaukiančiomis Santaros-Šviesos konferencijomis Lietuvoje, kuriose jis lankosi keletą metų iš eilės. Taip pat Mickūnas džiaugėsi ir neblėstančiu entuziazmu ir intelektualinėmis pajėgomis rengti suvažiavimą Čikagoje.

Penktadienio programą pradėjo jau ne pirmus metus suvažiavime dalyvaujantis filosofas Vyngandas Šiurkus, skaitęs pranešimą „Naujoji lietu-

Prezidentas V. Adamkus.

D. Cidzikaitės nuotr.

viška kairė: tarp politinio protestantizmo ir religinio komunitarizmo”. Prelegentas paskaitos objektu pasirinko šiandieninės kritinės politinės minties judėjimą „Naujoji kairė 95”. Pasak Šiurkaus, šio judėjimo esmė, kaip dažnai klaidingai manoma, nėra tarybinio socializmo nostalgija ar valstybinio komunizmo ideologinis atkūrimas. Visų pirma, tai yra politinio dialogo partneris, bandantis apmąstyti, kas yra atvira ir liberali visuomenė, pilietiškumas, politiškumas ir t. t. Tai, filosofo teigimu, „naujų idėjų ir vertybių revoliucijos” siekis. Vienas iš daugelio Lietuvos kairiųjų apmąstymo objektų yra krikščioniškos vertybės, kurių šio judėjimo šalininkai neatmeta, bet, priešingai, pasitelkia kritiniam liberalistinio-kapitalistinio galios santykio apmąstymui. Šiurkaus nuomone, šis judėjimas tiksliau įvertina teorinį universalizmą, kritiškai priešinasi vyraujantiems galios

Dr. L. Briedis ir aktorė A. Budrytė.

D. Cidzikaitės nuotr.

santykiams.

Antroje tos dienos paskaitoje „Lietuva Europoje – Europa Lietuvoje” filosofas prof. Algis Mickūnas svarstė Lietuvos, kaip demokratinės valstybės, vietą Europoje. Pasak profesoriaus, vakarietiškas mąstymas, paremtas demokratinėmis idėjomis, yra suformuotas graikų civilizacijos. Graikų filosofija visuomet skatino diskusiją, atvirumą klausimams ir atsakymams, formavo kritinį mąstymą ir atsakomybę už save. Todėl ir Europos filosofinės krypties esmė – klausti ir diskutuoti. Tačiau Lietuvoje, prof. Mickūno pastebėjimu, nors ir demokratinėje valstybėje, vakarietiškos idėjos nėra iki galo įsisavintos: visuomenė neskatinama kritikuoti, kitokia nuomonė nėra toleruojama. Humanitariniai mokslai, formuojantys racionalų filosofinį mąstymą, nėra deramai vertinami Lietuvoje. Be to, pasak Mickūno, mūsų šalyje nėra įsisavintas demokratijos pagrindų laikomas atsakomybės prieš save ir visuomenę įsipareigojimas. Visą atsakomybę visuomenė linkusi suteikti valdžiai. Vis dėlto prelegentas išvelgė ir teigiamų dalykų – lietuviai nuolat ieško, o tai, jo nuomone, yra vienas iš svarbiausių Vakarų civilizacijos filosofijos principų.

Vertėja Elizabeth Novickas sutraukė nemažą klausytojų būrį su paskaita „The Treasures of the 20-volume Dictionary of the Lithuanian Language”. Turinti daug patirties vertimo srityje (pernai University of Rochester leidykla „Open Letter” išleido Novickas į anglų kalbą verstą knygą Ričardo Gavelio romaną „Vilniaus pokeris”, o šiais metais turėtų pasirodyti dar vienas vertėjos į anglų kalbą verstas kūrinys – Kazio Borutos „Baltaragio

malūnas”) prelegentė savo pranešimo objektu pasirinko vieną lietuvišką žodį „skeryčiotis” ir šio veiksmažodžio įvairias reikšmes. Paklaususi auditorijos, ką jai šis veiksmažodis reiškia, pranešėja sulaukė daug stilistiškai skirtingų šio žodžio reikšmių apibrėžimų. Todėl verčiant, pabrėžė Novickas, itin svarbu naudotis žodynais, nes kiekvienas žmogus skirtingai įsimeina žodžio konotacijas ir vertime gali pasitaikyti nesupratimų. Versdama Novickas nuolat pasiremia dvidešimties tomų „Lietuvių kalbos žodynu”, kuriame ne tik pateikiamos žodžių reikšmės, bet ir kontekstas, kur tie žodžiai buvo randami bei kurioje Lietuvos dalyje jie yra vartojami.

Penktadienio programą užbaigė muzikos ir literatūros vakaras. Fleita grojo PLB Lituanistikos katedros University of Illinois at Chicago doktorantė Aurelija Tamošiūnaitė, fortepijonu akompanavo ir grojo Edita Berlingaitė-Eppolito. Vakarą metu skambėjo lietuvių kompozitorių kūriniai: Juozo Pakalnio „Svajonė” ir „Šokis su lanku” iš baletu „Sužadėtinė”, Stasio Vainiūno „Baladė” ir Balio Dvariono „Elegija”. Tai buvo pirmasis E. Berlingaitės-Eppolito pasirodymas lietuvių visuomenei. Baigusi J. Naujalio meno mokyklą Kaune bei fortepijono magistrantūrą Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, šiuo metu pianistė dirba Bartlett mokykloje akompaniatorė, taip pat akompanuoja Elgin vaikų chorui, koncertuoja kaip solistė su Fox Valley Symphonic Orchestra. Tarp muzikos kūrinių ištraukas iš E. Novickas versto K. Borutos apysakos „Baltaragio malūnas” skaitė pati vertėja, o lietuvišką originalą skaityti talkino Dalia Cidzikaitė.

Nukelta į 8 psl.

Muzikos ir literatūros vakaro dalyvės. (Iš k.): A. Tamošiūnaitė, E. Novickas, D. Cidzikaitė.

D. Litvinskaitės nuotr.

MOLIS IR TECHNIKA GROŽIUI

ANTANAS DUNDZILA

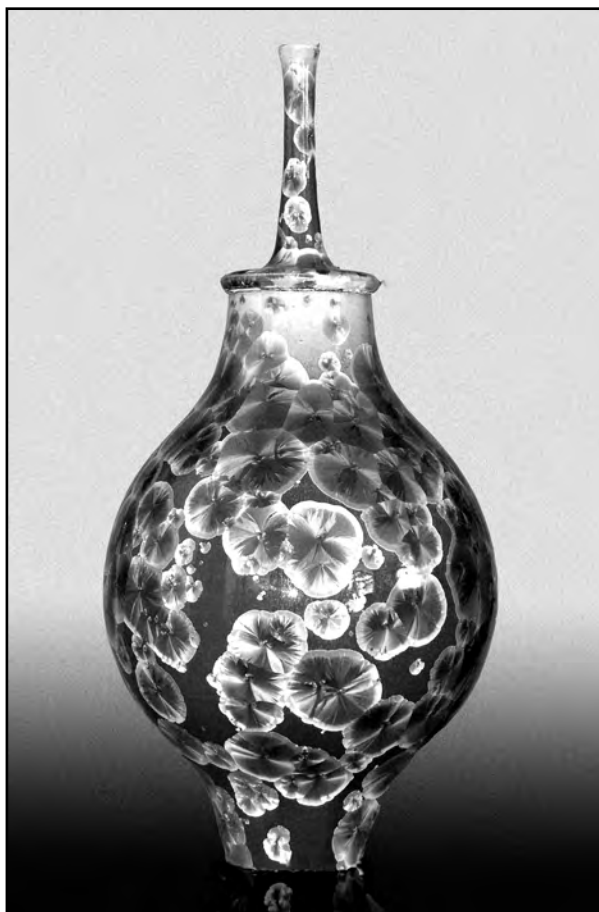
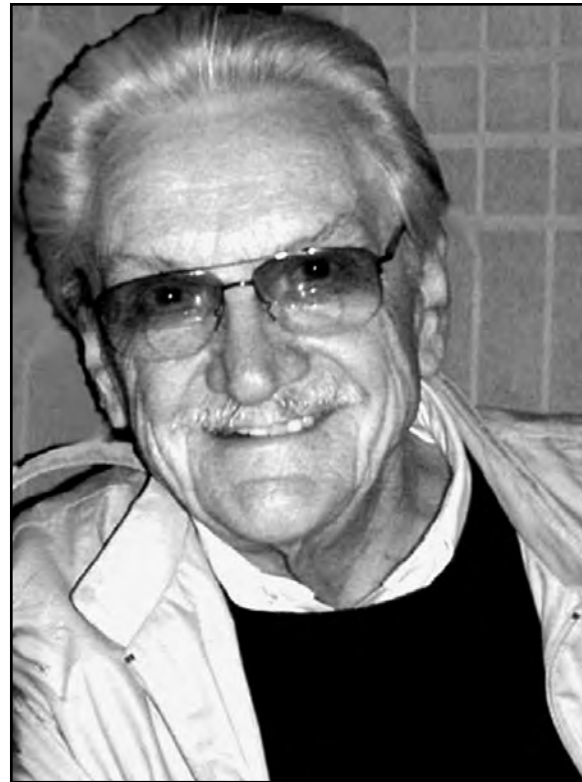
Menas – tai žmogaus kūrybingumo išdava ir tebūnie menu viskas, kas mums teikia džiaugsmą, grožį. Ši kartą žvelkime kad ir į nespalvotas nuotraukas ir kalbėkime apie Kęstutį Mikėną, talentingai besidarbuojantį kristaline glazūra dengiamos dailiosios keramikos srityje. (Tarp kitko, čia nusišypsoti verčia vardų sutapimas: senovės graikų Kamarės vazos yra žinomos kaip Kretos-Mikėnų keramika iš XXII–XVI amžiaus laikotarpio pr. Kr.) Savo darbais K. Mikėnas žinomas Amerikoje, minėtas Lietuvoje ir JAV lietuvių spaudoje. Mums tai svarbu, nes liudija iš mūsų aplinkos kilusį, jau ir kitų pastebėtą reiškinių. K. Mikėnas savo kūryba atstovauja grynąją dailę, t.y. „menas menui“ laikyseną. O funkcinės keramikos pradžia siekia priešistorės paleolito laikus. Iš pirmųjų amžių po Kr. turime seniausius primityvios glazūros pavyzdžius. Glazūra buvo žinoma ir Lietuvoje, Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje rasti fragmentai yra iš XIV–XV a. Aiškumo dėlei čia dar svarbios dvi sąvokos: keramika – tai molio dirbinys, glazūra – Mikėno darbuose ryškūs du elementai: charakteringa kūrinio forma ir įvairiaspalvė paviršiaus dangoje išaugintų kristalų ornamentika. Kūrinių formos visų pirma pasižymi paprastumu ir su tuo susijusia elegancija. Tai jau senovėje puodžių naudotas, ant žiedžio rato išsuktas molinis indas – tuščiaaviduris butelis ar vaza su Mikėnui būdingu siauru kakleliu. Formos paprastumas bei proporcija yra Mikėno forte, parašas, kurį žiūrovas turėtų lengvai atpažinti. Formos išbaigtumas visada paklūsta Mikėno rankų bei įgudimo kontrolei, kurioje žiūrovas pajunta gal ir Tolimųjų Rytų įtaką.

Tačiau ir Mikėnui, ir žiūrovui daug įdomesnė yra pati glazūra, kurios galutinį rezultatą menininkas išvysta tik atidaręs degimo krosnį, paprastai kitą dieną. Jis pats sako, kad su kristalų auginimu glazūroje jis siekia jų dydžio įvairumo ir spalvų bei šviesos žaismo. Šie ypatumai kiekvieną kūrinį paverčia nepakartojamu, vieninteliu. Kanadietė keramikė Diane Creber savo knygoje teigia, kad kristalinė glazūra apskritai toli lenkia vien techninį chemijos receptų panaudojimą ir degimo krosnyse reikalingus temperatūros profilius. Ji pati sudėtingiausia iš visų glazūros rūšių. Žinovai taip pat sako, kad šiai dekoravimo technikai griežtos taisyklės yra būtinos, kad jos pagrįstos technine išmintimi, kantriu eksperimentavimu su medžiagomis – įvairioms spalvoms reikalingais beveik visų metalų oksidais. Rezultatai būna akiai ypač malonūs, skatinantys žiūrovo vaizduotę: įvairaus didumo bei išdėstymo kristalai primena snaiges, našlaitės žiedus ir kt. Jau po to, kai 2,350° F temperatūroje išdeginamas molis, kristalų išauginimui dar reikia 2–5 valandų pastovaus, daugiau kaip 2,000° F krosnies karščio.

Antras sutapimas – du Kęstučio Mikėno dėdės, Juozas ir Jonas Mikėnai, žymūs Lietuvos meno darbuotojai. Pirmasis – skulptorius (1901–1964), o Jonas (1889–1988) – Dailės instituto pro-

fesorius ir 1967 m. išleisto vadovėlio apie dailiąją keramiką autorius. Kęstutis Mikėnas gimė 1931 m. Rokiškyje, kariško šeimoje, nuo jaunystės dienų domėjosi architektūra ir keramika. Pasibaigus karui, avarijoje prarado tėvą, Vokietijoje lankė lietuvių pabėgėlių gimnaziją, su motina emigravo į JAV, University of Illinois pradėjo studijuoti architektūrą. K. Mikėno palinkimą į meną liudija tuometiniai pirmakursiai draugai, architektūros auditorijų koridoriuose dažnai ėję pro eksponuojamus studentų darbus, tarp kurių dominavo Mikėno piešiniai, atrode kaip atskiros parodos. 1956 m. gavęs diplomą ir atitarnavęs JAV kariuomenėje (kur irgi turėjo pareigas architektūros srityje), 1958 m. vedė Mildą Grigaravičiūtę ir Los Angeles mieste, Kalifornijoje pasinėrė į profesinį darbą bei šeimos reikalus.

Kaip kad jis pats teigia, architektūros praktikai įtakos turi kolektyvinė aplinka, o kūryba keramikoje – individuali raiška. Į dailiąją keramiką jis ėjo nuosekliai, nuo studijų. Gana greitai atsivėrė galimybės pasirodymams: meno galerijose bei festivaliuose, savose parodose, valstijos sostinės Sacramento meno galerijoje. Los Angeles County Art Museum 2006 m. su kristaline K. Mikėno glazūra

Urna su dangteliu, 2007. Eksponuota tarptautinėje parodoje Alexandria, VA 2008.

07-1-17	Bottle	B-Mix	Fired 04/20/07
		Burg. Red engobe 3 coats 20% enc. Stain, Burnished	
		FUSION B. / It. Blue	
		2% mang. Diox; 0.2% Cobalt C; 1.5% Titanium; 2% Whiting; 0.6% Aluminum H.	
		Fired to 2343 OF; Soaked for 3:00 + 2:00 Hrs @ 2015°	
		Glaze Density 1,780	
		Original glaze from prev. firing	
		Excellent	
		C 2.38"	
Size: 6.0"x13.0H 245 in ²		Location: Krystallos2007	

Vaza su dailininko dokumentacija kompiuteriniame įrašė.

supažindino visuomenę ir jo darbus ėmėsi platinti savo renginiuose. Mikėną pastebėjo ir profesinių knygų autoriai, ir žurnalai JAV bei už JAV ribų. Atėjo siūlymai dalyvauti kristalinės glazūros kviestinėse, tarptautinėse parodose. Darbų įsigijo Keramikos muziejus

Kaune, meno mėgėjai JAV, Argentinoje, Kanadoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Ispanijoje. Lietuvos spauda bene pirmą kartą apie K. Mikėną sužinojo iš „Lietuvos aidų“ 1994 m., išsamiau – iš žurnalo

„Ekstra“ 2007 m., o 2009 m. publikuotas pasikalbėjimas „Lietuvos žiniuose“. („Lietuvos žinios“ rašė, kad K. Mikėno žmona Milda dažnai dalyvauja glazūravimo krosnies atidaryme ir nenusisekusiais darbais dekoruoja prie namų esantį Mikėnų sodelį). Užsimezgė ryšiai, dalinimasis žiniomis su keramiku Algimantu Patamsiu, bene vieninteliu Lietuvoje kuriančiu kristalinę glazūrą. Yra galimybė, kad Lietuvoje bus

suruošta šių dviejų menininkų paroda. Jau minėta D. Creber savo 2005 m. išleistam leidiniui atrinko 14 menininkų iš šešių kraštų darbus, tarp jų – ir mūsų Mikėną su iliustruota trijų puslapių jo darbų bei technikos apžvalga. Nors Mikėno kūryboje iš toliau vyrauja formos ir glazūros junginys, tačiau eventualiai žiūrovo žvilgsnį prirakina glazūroje įdiegti kristalai. Pokalbio metu K. Mikėnas aiškino, kad kristalo auginimas – tai perlo ar perlamutro auginimo analogija jūros austrėje. Klausytojui vis tiek lieka neaišku, bet stebėtina gražu – ar atskirai išžiūrint į puošnų indą, ar matant Mikėnų namuose vazų ir butelių oazės – nužiestus, nuspalvintus, kristalais išmargintus derinius. Kai neberandi žodžių, mūzos prabyla paties kūrėjo darbas. □

K. Mikėno dailioji keramika. The Brand Library Art Gallery, Glendale, CA 2006 m.

Kiekvieno amerikiečio piniginėje...mažas Lietuvos gabalėlis

JAV vieno cento kūrėjas – emigrantas iš Šiaulių

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Paskaičiuota, kad 2009 m. vasarį JAV gyveno 305 milijonai žmonių. Drįsčiau manyti, kad visi – šimtaprocentiniai – šio krašto gyventojai savo rankose yra laikę vieno cento monetą su prezidento Lincoln atvaizdu. Tai labiausiai paplitęs Amerikoje nominalas ir, ko gero, pati populiariausia moneta pasaulyje. Apyvartoje ji pasirodė 1909 m. rugpjūčio 2 d. Tuomet JAV monetų kalyklos buvo Filadelfijoje, Denveryje (čia iki šiol veikia didžiausia pasaulyje tokios paskirties įmonė) ir San Francisco.

Tačiau ar Jūs žinote, kad vieno cento kūrėjas buvo emigrantas iš Lietuvos? Jo pavardės, deja, nerasime Lietuvos dailės istorijos knygose, nors jis ir paliko ryškų pėdsaką skulptūros, o ypač medalistikos srityje. Būtent jo sukurtas vienas centas yra didžiausias imigrantų, atvykusių iš Lietuvos, kultūrinio paveldo Amerikoje pavyzdys.

To kūrėjo pavardė – Victor David Brenner.

Šaknys – Lietuvoje

Victor David Brenner gimė žydų šeimoje Šiauliuose 1871 m. birželio 12 d. Devyniolikmečiui Viktorui knietėjo ieškoti laimės „už jūrų marių“, tad 1890-aisiais jis emigravo į Jungtines Valstijas. Gyveno daugiausia Niujorko apylinkėse. Brenner turėjo šiek tiek daugiau talentų – ne vien tik jaunuolio raumenis fiziniam darbui. Viktoras į naują šalį atvažiavo su gerai išsivirtu iš savo tėvo brangakmenių ir antspaudų graviravimo amatu. Tai buvo puiki techninė įžanga toliau lavinti igūdžius su skulptoriaus įrankiais. Vakarais jis studijavo meną Cooper Union koledže Manhattan, greitai išsivirtęs ne tik anglų, bet ir prancūzų kalbą. Po aštuonerių metų gyvenimo Niujorke Brenner išvyko į Paryžių. Ten studijavo Julian akademijoje pas žymų medalistą Oscar Roti. Paryžiuje Brenner surengė savo darbų parodą. 1900 m. Paryžiaus parodoje jo kūriniai buvo įvertinti aukščiausiais apdovanojimais. Viktoras sugrįžo į Jungtines Valstijas, ir sėkmė pasirinktoje profesijoje jo nepaliko. Legendinis prancūzų skulptorius Rodenas išprašavo, kad Brenner taps neeiliniu kūrėju. Taip ir atsitiko. Jis garbingai išgraviravo savo pavardę ne tik Amerikos, bet ir pasaulio meno istorijoje.

Skulptorius bei medalininkas, emigrantas iš Lietuvos Brenner mirė 1924 m. balandžio 5 d., toli nuo savo gimtųjų Šiaulių. Jis palaidotas Mount Judah kapinėse Ridgewoode mieste, Niujorko valstijoje.

Jo rankose gimė Lincoln atvaizdas

Ko gero, pats žinomiausias Brenner kūrinys yra JAV vieno cento nominalo moneta. Tai seniausiai naudojamas dizainas JAV monetų kalyklos istorijoje. Devyniolikmetis David greitai buvo pripažintas vienu pirmaujančių medalininkų Amerikoje. Jaunojo Brenner projektą būsimai monetai patvirtino 26-tasis JAV prezidentas Theodore Roosevelt. Reikėtų pastebėti, kad Roosevelt kiek anksčiau pats pozavo vienam Brenner darbui. JAV prezidentas susižavėjo jaunuolio gabumais, pamatęs Niujorke sukurtą jo bareljefą pagal žymaus Pilietinio karo eros fotografo Mathew Brady darytą Lincoln nuotrauką.

Roosevelt, laikęs Lincolną JAV išganytoju ir labiausiai nusipelnusiu respublikonų prezidentu (o save patį, beje, Lincoln politiniu įpėdiniu), nurodė, jog naujasis centas su Lincoln portretu būtų pagrįstas Brenner darbu. Prezidentas manė, kad tokios monetos pasirodymas kaip tik tikėtų Lincoln šimtosioms gimimo metinėms – jos buvo 1909-aisiais – paminėti. Bronzinį bareljefą su Lincoln atvaizdu Brenner sukūrė dar 1907-aisiais. Dabar šie bareljefai meno aukcionuose vertinami

nemažomis sumomis. Štai 2007-aisiais prestižinėse Rago meno varžytinėse New Jersey valstijoje Brenner sukurtas bareljefas buvo parduotas už 3,900 dolerių.

Harvardo universiteto dėstytojas Charles Eliot Norton savo draugui Brenner kažkada parodė nežinomą Lincoln portretą, kuris ir tapo skulptoriui prezidento veido bruožų studijų pagrindu. Tačiau Brenner neapsiribojo vien juo – jis nuodugniai nagrinėjo kiekvieną Lincoln portretą, kurį tik sugebėjo gauti, taip pat kalbėjosi su liudininkais, asmeniškai pažinuosiais prezidentą. Iš visų surinktų duomenų ir gimė būtent toks prezidento atvaizdas, kurį iki šiol matome ant JAV vieno cento monetos. Kai Brenner persiuntė JAV monetų kalyklos vadovui Lincoln cento modelį, ant projekto buvo pilna autoriaus pavardė. Autorių parašai ant monetų, ypač auksinių, tuomet buvo madingi kitose šalyse – pavyzdžiui, Oscar Roty pasirašinėjo ant savo suprojektuotų monetų Prancūzijai. Tačiau JAV monetų kalyklos vadovas nusprendė autoriaus pavardę pakeisti inicialais. Jis žinojo, kad gali tai daryti, mat valstybės įstatymai suteikia jam sprendimo teisę tokiuose reikaluose. Žodžiu, tęsiant tradicijas, kurias pradėjo James B. Longacre (jo inicialai „JBL“, ar tiesiog „L“, puošė daugelį JAV monetų antroje XIX šimtmečio pusėje), Brenner inkorporavo savo inicialus „VDB“ monetos reverso apačioje tarp kviečių varpų. Iš pradžių Brenner iš viso nenorėjo įrašyti savo vardo ar inicialų, tačiau vėliau sprendimą pakeitė motyvuodamas tuo, kad autorius privalo prisiimti atsakomybę už savo darbą. Inicialų tradicija buvo smarkiai kritikuojama ir jos buvo atsisakyta – 1909 metų viduryje, pirmaisiais Brenner monetos apyvartos metais. Tačiau įdomu pastebėti, jog 1918-aisiais Brenner inicialai sugrįžo – jie pasirodė mažomis raidytėmis žemiau Lincoln peties, kur išliko iki šiol.

Kūrė ne vien centus

Iš labiausiai pažymėtinų Brenner skulptūrinių darbų reikėtų išskirti anų metų įžymybių portretus: episkopų bažnyčios JAV įkūrėjo kunigo daktaro Muhlenbergo medalį (išleido Amerikos Numizmatinės ir archeologinės visuomenės draugija), C. Delacouro plaketę, J. Sanford Saltus medalioną, norvegų mokslininko ir diplomato Fridtjofa Nanseno plaketę, Prūsijos kunigaikščio Heinricho plaketę (1902), JAV

revoliucijoje dalyvavusio John Paul Jones bareljefą, Amerikos valstybininko Carl Schurz bareljefą, amerikiečių rašytojo Charles Eliot Norton biustą bei žymaus finansininko ir filantropo Spencer Trask portretą. Brenner taipogi sukūrė Niujorko Viešosios bibliotekos antspaudą – herbą.

Tik lietuviai taip sugebėtų...

Kadaise buvo paskleistas mitas, kad Brenner tikroji pavardė buvo Baranauskas. Pasitelkime anų metų lietuvių kolekcionierių spaudą:

„Lietuviams bendrai, o ir daugumai numizmatų, gal nėra žinoma, kad JAV monetos – cento su Lincoln profiliu autorius / designer/ yra kilęs iš Šiaulių Victor D. Brenner. Prieš porą metų miręs plačiai Lietuvoje ir Amerikoje žinomas numizmatas dr. Al. M. Račkus studijavo vadinamą Lincolnianą ir turėjo didelį to cento rinkinį, taipogi iš įvairių šaltinių rinko žinias apie jo autorių, teigia, kad Victor D. Brenner buvo lietuvis Viktoras D. Baranauskas. Savo pavardę pakeitęs – sutrumpinęs tam, kad kitataučiai galėtų lengviau išarti. Juk panašiai yra darę kai kurie seniau atvykę Amerikon lietuviai, o dabar daro dauguma ir naujųjų ateivių... 1959 metais minint auksinį to cento jubiliejų kartu ir jo autoriaus 30 metų mirties sukaktį, Amerikos Numizmatų Sąjungos spaudoje buvo daug rašyta apie centą ir jo autorių, o tos sąjungos Chicagos skyrius, pasivadinęs Chicago Numismatic Round Table, išleido ir vokų laidas. Pirmoji laida į spaustuvę pateko be Round Table visuotinio susirinkimo pritarimo. Kai kuriems nariams nepatiko žodis 'Lithuanian' ir jų užsispyrimu nutarta ne tik tą žodį sudarkyti, bet ir vokų spausdinimą nutraukti. Tad vokų su 'Lithuanian' ir to žodžio sudarkymu nedaug išėjo ir visi tuojau buvo numizmatų išpirkti. Antrajai laidai kliše padaryta didesnio formato, o vieton 'Lithuanian' įdėtas žodis 'medalist'. Dr. Al. Račkus pastangomis, mažas kiekis pirmosios ir antrosios laidos vokų išėjo ir JAV vėliava – raudona, balta ir mėlyna – spalvomis...“ – 1969 m. lapkričio – gruodžio mėn. „Filatelistų draugijos LIETUVA“ biuletenyje rašė šios draugijos įkūrėjas Ignas Sakalas.

Kad Aleksandras Račkus pagarsėjo kaip „didysis fantazuotojas“, žino kiekvienas, nors kiek susidūręs su lietuviška numizmatika. Jo knygoje „Cyclopedia of Lithuanian Numismatics Volume 1“ (išleistoje 1965 m. Balzeko lietuvių kultūros muziejaus Čikagoje) apstu klaidų. Didžiausią šypsena kelia neegzistavusių piliakalnių piešiniai, kurie buvo nupiešti paties Račkaus ir patalpinti knygos puslapiuose.

Tad nenuostabu, kad antras knygos tomas nebuvo išleistas. Pagaliau ir nekeista, kad Račkus žydų kilmės išėivį iš Lietuvos Brennerį norėjo pakrikštyti žymaus XIX amžiaus vyskupo vardu. Kaip matome, net vieno cento istorija neapsieina be intrigu... □

V. D. Brenner antkapis.

Karūžiškė tūkstantmetei Lietuvai: akmenys, medžiai, žmonės

PERPETUA DUMŠIENĖ

Šiuo metu susidomėjimas Lietuvos dvarais nuolat didėja. Rašomos knygos, leidžiami albumai, rengiamos ekskursijos. Kai kurie dvarai žmonėms tampa žinomi geriau, kitų valanda dar neatėjo. Dvarų likimas labai įvairus. Vieni yra labai gražūs, didingi. Kiti žinomi kaip regioniniai kultūros centrai, paveikslų galerijos ar menininkų susibūrimo vietos. Yra ir tokių, kuriuos kažkaip įgijo turtingi žmonės.

Šį kartą aš norėčiau parašyti apie dvarą, kurio didybę lemia ne ypatinga pastatų grožybė ar šeiminių turtai. Tai dvaras, kuris statomas ant pamatinių žmogaus ir tautos vertybių uolos.

Tai Karūžiškės dvaras, esantis Žemaitijoje – šalia Medvėgalio kalno. Norėčiau skaitytojų dėmesį atkreipti į labai svarbų dalyką – šio mūsų pasakojimo pagrindinė veikėja Snieguolė Jurskytė, jos atlikti darbai įdomūs ir JAV gyvenantiems lietuviams, ir Lietuvos gyventojams, nes jos gyvenimo trajektorija sujungia du žemynus. Ši trajektorija eina taip: Kaunas – Karūžiškė – Padievytis Augsburg – Filadelfija – Kaunas – Karūžiškė. Ir kiekvienoje šioj stotelėj atsispindi tautos istorija.

Ar dvaruose gyvena baisūs išnaudotojai?

Kai pirmą kartą nuvykau į Karūžiškės dvarą, tai šeiminkai pirmiausiai papasakojo įdomią istoriją: atvyko į atstatinėjimą dvarą jaunimo ekskursija, tai jie pirmiausia ir pasiteiravo – o kur tas stulpas, prie kurio pririšę plakdavo baudžiauninkus? Šeiminkai dėl šio klausimo labai nustebė, bet žodis po žodžio išsiaiškino, kodėl toks klausimas iš viso žmonėms kilo. Pasirodė, kad visos bauginančios istorijos užuomazga – ilgą laiką dvaro teritorijos kieme stovėjęs apanglėjęs žaibo trenkto ažuolo strampas. Žinant tarybinės propagandos sugebėjimus, buvo bandoma pavaizduoti, kad visi dvarininkai ir yra tokie baisūs, kaip aprašyti Maiironio baladėje „Čičinskas“, o dvarai – tai tiesiog blogybių, labai kenkiančių paprastiesiems žmonėms židyns.

Tuomet man ir pasidarė įdomu patyrinti, o kokia dabar atsikuriančio Karūžiškės dvaro savininkų dvaro samprata. Kokių tikslų vedini jie ėmėsi atstatinėti dvarą? Kaip atgautojo dvaro savininkai sutaria su aplinkui gyvenančiais žmonėmis? O mąstant dar plačiau – kokia atkuriamo dvaro kultūrinė įtaka artimiausioms vietovėms – miesteliui, rajonui?

Visi šie klausimai juo įdomesni ir dėl tos priežasties, kad Karūžiškės dvaras yra pačioje Medvėgalio kalno papėdėje, o seniesiems dvaro savininkams priklausė ir pats Medvėgalio pilikalnių kompleksas, ir šalia esantys miškai. Taigi galima kalbėti ir apie dvaro santykius su visos Lietuvos kultūros paveldu. Apie pageidautiną dvaro savininkų moralinį autoritetą, nes gyvenama tokioje

vietoje, kur lyg savaime skamba herojiškoji Lietuvos praeities gaida, kur savaime žmogui keliami didesni reikalavimai. Savo reikalavimus turi ir unikali gamta – senieji didingi ažuolai ir liepos, dvarui priklausantys miškai ir senasis sodas.

Obuolių namelio gyventojai

Dabartiniai Karūžiškės dvaro šeiminkai – Snieguolė ir Dominykas Akstinai gyvena viename iš dvaro komplekso pastatų, meliai vadinamo *Obuolių nameliu*. Tas įdomus pavadinimas atsirado dvaro gyvenimo istorijoje. Tame namelyje rudenį apsigyvendavo žmogus, kuris rūpino si sutvarkyti ir parduoti tų metų obuolių derlių.

Šiuo metu iš didelio dvaro pastatų ansamblio atstatyti tik tie, kurie buvo iš dalies išlikę – tai didžiulis dvaro svirnas ir jau minėtas Obuolių namelis. Kitų pastatų buvusias vietas žymi dideli akmenys rieduliai, atgabenti iš aplinkinių laukų. O senojo gyvenamo namo vietoje pastatytas gražus paminklas buvusiams dvaro savininkams.

Svarbiausias dabartinio dvaro istorijoje yra svirnas. Jis šiuo metu veikia kaip kultūros centras – jame keletas parodų salių, biblioteka. Tai asmeninis parodų centras, visa tai, kas jame vyksta, atspindi dvaro šeiminių gyvenimo būdą ir filosofiją. Galėčiau pasakyti ir dar skambiau – kultūros puoselėjimas yra Snieguolės ir Dominyko pašaukimas, jų misija.

Manau, kad tik dabartinių dvaro savininkų asmeninės savybės leido sukurti kultūros oazę vidur aplėstų dirvonų. Tad norint viską suprasti teks papasakoti ir Karūžiškės dvaro istoriją, ir dabartinių jo šeiminių, Snieguolės ir Dominyko, asmenybių formavimosi dramatišką, kupiną siužetinių vingių istoriją.

Karūžiškės dvaro ir jame gyvenusios giminės istorija

XXI amžius Karūžiškės dvarui lėmė naują atgimimą. Jis prasidėjo tada, kai į atgavusią Nepriklausomybę Lietuvą iš Jungtinių Amerikos Valstijų parvyko Snieguolė Jurskytė. Tai buvo garbingos giminės palikuonė, kuriai likimas patikėjo sudėtingą misiją – išlikti gyvai karo sukuriuose, sukaupti giminės intelektą, patriotizmą, išmintį, užgrūdinti ją gyvenant ir dirbant svečiose šalyse, o parvykus į Lietuvą kantriai ir sumaniai realizuoti įvairiais kasdienio gyvenimo pavidalais.

Dvarai, kaip ir žmonės, turi savo sužydėjimo ir nuopuolio laikotarpius. Snieguolės Jurskytės protėviai aktyviai dalyvavo Lietuvos materialinės ir dvasinės kultūros kūrime. Pasekime jų giminės istoriją. Turiu pasakyti, kad šios giminės istoriją man teko garbė išgirsti iš Snieguolės Jurskytės pasakojimų, paskaityti įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose, daug išpūdžių suteikė ir labai atidžiai apžiūrėtos parodos Karūžiškės dvaro svirne – „Lietuva 1009–2009“ (giminės istorija, pristatanti Bucevičių, Liutikų, Bytautų, Tallat-Kelpšų gimines), „Karūžiškė tūkstantmetei Lietuvai: akmenys, medžiai, žmonės“, parodą, skirtą Snieguolės tėvelio Alfonso Jurskio gyvenimui, darbams ir nuopelnams, taip pat ir parodą „Sugrįžau vaikystės aplankyti: dokumentai ir nuotraukos, menantys Karūžiškės paveldėtojos Snieguolės Jurskytės – Akstinienės nueitą

Snieguolė Jurskytė-Akstinienė ir jos vyras Dominykas Akstinai žvelgia nuo Medvėgalio. 2009 m. P. Dumšienės nuotr.

gyvenimo kelią (vietovės – Kaunas, Laukuva, Karūžiškė, Medvėgalis, Padievytis, Akmenytė, Augsburg, Filadelfija). Nemažai gilių dvasinių emocijų išpūdžių patyriau ir viešėdama Karūžiškėje, kartu su Snieguole ir Dominyku lankydama Medvėgalio kalne, Padievytyje, Požėrėje, Laukuvoje, Šilalėje, Kaltanėnuose, Varniuose, Kražiuose.

Snieguolės Jurskytės seneliai buvo kilę iš netolimų Žemaitijos dvarų – Anastazas Tallat-Kelpša (g. 1863 m.) iš Padievyčio, o senelė Ona Sofija Bytautaitė – iš Karūžiškės. Abu Snieguolės seneliai iš motinos pusės išsaugojo žemaitišką bajorišką patriotizmą ir perdavė jį savo vaikams ir vaikaitiams. Snieguolės dėdė, motinos brolis Kazys Tallat-Kelpša dalyvavo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo, Lietuvos kariuomenėje ėjo įvairias pareigas, užsitarnavo brigados generolo laipsnį. Kitas dėdė Tadas buvo ilgametis Laukuvos šaulių būrio vadas, dėdė Stasys studijavo veterinariją, ėjo kapitono pareigas kavalerijos pulke. Snieguolės motina Ona ištekėjo už Alfonso Jurskio, karo valdininko, radijo inžinieriaus, vėliau tapusio profesoriumi. Visa šeima privatų gyvenimą derino su aktyviu dalyvavimu visuomenės gyvenime.

Šeimos tradicijas tęsia ir Snieguolė Jurskytė-Akstinienė. Jos pasišventimą giminės istorijai rodo išsaugota tėvėlių biblioteka, pargabenta iš JAV į Lietuvą, su pagarba eksponuojami tėvelio Jurskio tapybos darbai, senosios giminės nuotraukos, išsaugoti dokumentai, netgi pabėgėlių stovyklos Augsburgėje laikotarpio mokykliniai sąsiuviniai. Su dideliu pasišventimu ir pasiaukojimu ji stengiasi atkurti nors dalelę Karūžiškės grožio ir romantikos. Gerai jausdama erdvę (yra dirbusi architektūros srityje), Jurskytė atkūrė Karūžiškės ir Padievyčio sodybų situacinius planus.

Visgi, sugrįžus iš JAV į Lietuvą, įvyko ir dar viena romanisto plunksnos verta istorija. Snieguolė Jurskytė sutiko dvasiškai artimą žmogų, ir jie sukūrė šeimą. Tas žmogus, padėjęs jai realizuoti svajones, buvo neeilinė asmenybė – Dominykas Akstinai.

Dominykas Akstinai Lietuvos kultūrinei visuomenei buvo žinomas; jo darbai – pagrindinės spaudos, susijusios su Katalikų bažnyčios kronikos leidyba, talkininkavimas pagrindinei *ab spaustuvei*. Nepriklausomybę vėl atkūrusios Lietuvos laikotarpiu Dominykas Akstinai įkūrė leidyklą „Atmintis“, leidžiančią rezistencinę literatūrą. Šis žmogus yra ir patyręs meno kolekcionierius, atradęs ir palaikęs ne vieną talentą. O kasdienybėje – nepaprastai darbštus, pareigingas, žodžio žmogus.

Tad šie neeiliniai žmonės ir yra Karūžiškės Naujaisių amžių istorijos pagrindinės herojiškos figūros.

Tęsinys kitame numeryje

Ona Tallat-Kelpšaitė-Jurskienė ir jos vyras Alfonsas Jurskis su vaikais (kairėje – Snieguolė). Nuotr. iš S. Jurskytės asmeninio archyvo

Santaros-Šviesos suvažiavimas

Atkelta iš 4 psl.

Šeštadienio programa

Šeštadieninė programos dalis prasidėjo su apskritojo stalo diskusija, kuriai vadovavo Psichologinės ir dvasinės pagalbos draugijos pirmininkas kun. Valdas Aušra. Diskusijoje dalyvavo Draugijos nariai: kapelionė Nora Aušrienė, psichologė Rasa Cicėnienė, Laima Zavistauskienė, kun. Antanas Saulaitis, SJ ir advokatė Kristina Wayne.

Kun. Aušra trumpai pristatė 2008 m. lapkritį įkurtos Draugijos istoriją ir jos vykdomą veiklą. Diskusijoje buvo kalbama apie emigranto netektis ir atradimus. Psichologė Rasa Cicėnienė pristatė savo atliktą tyrimą su 9 lietuvių emigrantėmis moterimis ir jo išvadas. Dauguma iš jos apklaustų moterų yra atvykusios iš Lietuvos dėl ekonominių priežasčių, viena iš jų – dėl asmeninių. Visos apklaustos teisėtai gyvena Amerikoje, Čikagos apylinkėse, yra panašaus amžiaus. Didžiausios atvykusiųjų psichologinės ir socialinės problemos svečioje šalyje buvo kalba, menkavertiškumo jaus-

atsiranda nesuprasto genijaus sindromas. Vėliau šie „atskirtieji“ pereina į marginalizacijos fazę – jie praranda tautinį tapatumą, neįsijungia į bendruomenę. Visi prelegentai pabrėžė, kad juo vyresnis žmogus, juo jam sunkiau įsilieti į naują bendruomenę, priprasti prie pasikeitusių kultūrinių ir socialinių sąlygų.

Advokatė Wayne, dirbanti su besiskiriančiomis ar ant skyrybų slenksčio atsidūrusiomis šeimomis, iškėlė keletą klausimų. Viena vertus, ji kvietė pasvarstyti, ar šeimos, likusios Lietuvoje, praradimas sustiprina ar susilpnina čia atvykusią jauną šeimą. Kita vertus, pastebėjo, jog viena iš dažnesnių imigrantų skyrybų priežasčių JAV yra susijusi su atsirandančiu moters savarankiškumu ir abiejų šeimos narių laisve. Atvykus į amerikietiškos kultūros terpę, daugumos besiskiriančiųjų nuomone, atsiranda daugiau pasirinkimo, o tai, vieni mokslininkų pastebėjimu, šeimą iš vidaus siek tiek gali susilpninti.

Po apskritojo stalo diskusijos University of Illinois at Chicago profesorius Giedrius Subačius ir šiais metais visus susirinkusius pakvietė pabūti detektyvais ir susipažinti su mažai kam žinomu

jo knygą anglų kalba „Vilnius. City of Strangers“), šįkart papasakojo apie Vilniaus anapilį: mirusiųjų gyvenimą, pirmąsias Vilniaus kapines, šventųjų relikvijas, t. y. kaip Vilniuje yra susipynęs žemiškasis ir pomirtinis gyvenimas. Pasak prelegento, Vilnius yra išskirtinis miestas tuo, kad abu jo įkūrimo mitai (Gedimino ir Šventaragio) nepalieka mieste kūno. Briedžio teigimu, kūno, panteono buvimas įteisintų Vilnių kaip miestą. Pirmieji šventųjų kūnai Vilniuje buvo trijų stačiatikių kankinių, o pirmasis lietuvių katalikų šventasis, kurio kūnas yra Vilniuje, yra šv. Kazimieras.

Šeštadienio programą užbaigė aktorė ir režisierė Audrė Budrytė, pakvietusi vakarą praleisti teatro mūzos draugijoje. Santariečiams-šviesiečiams ir svečiams ji pristatė savo pačios anglų kalba sukurtą monospektaklį „Unė Baye“, tragiško aktorės Unės Babickaitės-Graičiūnaitės gyvenimo motyvais.

Sekmdienio programa

Jau tradicine tapusi sekmdieninė diskusija šiais metais prie apskrito stalo pakvietė dr. Laimoną Briedį, filosofą Vygandą Šiurkų ir pokalbį moderavusį prof. Algį Mockūną. Kalbėtojais bandė atsakyti į klausimą: kokio Lietuvos/Vilniaus pasaulinio įvaizdžio mes norim ir kaip jį pa-

Dalis apskritojo stalo diskusijos dalyvių. (Iš k.): kun. V. Aušra, N. Aušrienė, K. Wayne.

Filosofai: V. Šiurkus ir prof. A. Mickūnas.

D. Cidzikaitės nuotraukos

mas, giminių, šeimos nebuvimas, kultūriniai skirtumai. Daugumai moterų pastovus ryšys su gimimėmis ir bendruomeniškumas padėjo pasijusti geriau.

Kun. Saulaitis aptarė tris emigracijos atradimus ir tris netektis. Jo teigimu, trys atradimai galėtų būti tokie: tolerancija kitiems, bendruomeniškumas ir emigrantas – kaip tarpkultūrinis vertėjas. Kunigo nuomone, galima būtų skirti šias netektis: „laikrodžio sustojimą“, t. y. nesivystymą, netobulėjimą, tūkstantmečio tradicijų praradimą ir tradicinių papročių ir elgsenos praradimą.

Kapelionė Aušrienė priminė apie netektis, būdingas trečiajai imigrantų bangai. Viena jų – palikta šeima, tėvai, vaikai Lietuvoje, kita – socialinio rato praradimas, taip pat svajonių, darbo, artimųjų, draugysčių netektys. Pastebėta, kad vyresniems žmonėms sunkiau pritapti, juos kamuoja daug didesnė nostalgija, tuo tarpu jaunesni imigrantai prie naujų gyvenimo sąlygų prisitaiko greičiau.

Psichologė Zavistauskienė imigranto psichologinius pokyčius aptarė pasitelkusi psichologo Dennis Hunt prisitaikymo fazių (adjustment stages) modelį. Pasak psichologės, kiekvienas imigrantas, nepriklausomai nuo jo atvykimo šalies, kultūros, pereina keletą fazių. „Medaus mėnesio“ fazėje visi atvykusieji žavisi naujos šalies kultūra; realybės fazėje – svetimoji kultūra imama kritikuoti, taip suveikiant savisaugos mechanizmams. Po realybės fazės viena grupė žmonių pereina į derybų fazę, kai susiimama į rankas, pradedami įveikinti sunkumai, mokomasi kalbos, susirandamas darbas, kimbama į mokslus. Vėliau ši grupė žmonių pereina į integracijos fazę – imigrantas išlieka lietuviu, tačiau psichologiškai žmogus pasikeičia, jis įgyja dvi tėvynes. Kita grupė žmonių iš realybės fazės pereina į atsiskyrimo fazę – jie jaučiasi nepriimti, nesuprasti, prisiriša prie praeities,

Dmitrijumi Kaširinu. Pranešime „Lietuviško vadovėlio rusiškoms raidėmis sudarytojas Dmitrius Kaširinas (1812–1896)“ prof. Subačiui pavyko nustatyti, kad būtent Kaširinas parengė kirilica parašytą lietuvišką vadovėlį, kuriame esančios rytų aukštaičių ypatybės tik patvirtino, jog rengėjo gyventa Rytų Lietuvoje. Pasklaidęs archyvinių duomenų puslapius, net apsilankęs Sankt Peterburge esančiuose archyvuose profesorius surado daugiau žinių apie Kaširino tarnybą, jo rašytus laiškus, tarnautas vietas. Subačiui taip pat pavyko surasti ir Kaširino už gerą tarnybą iš caro gautą Kalno dvarėlį, kuriame šiuo metu gyvena jo proprovaikaitės.

Po pertraukos šeštadienio popietės programa prasidėjo susitikimu su kadenciją neseniai baigusiu Lietuvos Respublikos Prezidentu Valdu Adamkumi, kuris yra vienas iš Santaros-Šviesos įkūrėjų, ilgametis šios organizacijos suvažiavimų rengėjas ir dalyvis. Prezidentą publikai pristatė jo buvęs patarėjas prof. Julius Šmulskštys, trumpai apibendrinęs V. Adamkaus nueitą kelią ir nuveiktus darbus. Savo kalboje Prezidentas pabrėžė tai, ko jam prezidentaujant nepavyko atlikti: nesutvarkytas aukštasis mokslas, ekonominio nuosmukio žala Lietuvai, nepavykusi aukštojo mokslo reforma, neveikianti teismų sistema. Jis ypač pasidžiaugė savo nuopelnais užsienio politikoje, kurioje, pasak Prezidento, Lietuvos vardas yra gerbiamas, pripažįstamas jos vaidmuo. Vis dėlto savo dvejų kadencijų V. Adamkus nebuvo linkęs vertinti, jo teigimu, istorija spręs apie jo padarytus žingsnius ir pasirinkimus.

Šeštadienio paskaitų programą užbaigė Santarai-Šviesai jau neblogai pažįstamas dr. Laimonas Briedis, skaitęs paskaitą „Vilniaus natūrmortas arba anapus miesto atminties“. Briedis, kurį drąsiai galima pavadinti Vilniaus miesto istoriku (praėjusiais metais „Baltų lankų“ leidykla išleido

siekti?

Briedis diskusiją pakreipė Vilniaus įvaizdžio linkme, daug dėmesio skirdamas šiais metais Lietuvos sostinei suteiktam Europos kultūros sostinės vardui ir jo renginiams. Palyginęs Lietuvos sostinės renginius su šiais metais taip pat Europos kultūros sostine paskelbto Austrijos miesto Linzo renginiais, kalbėtojas pripažino, jog Vilnius nesugebėjo išnaudoti visų galimybių ir į vieną iš savo didžiausių turtų – daugiakultūriškumą – vilniečiai pažiūrėjo standartiškai, sovietiškai, viską išskaldydami, fragmentizuodami. Todėl savo pastabas Briedis pabaigė klausimu: kaip pasakoti apie Vilnių pasauliui, kokias istorijas? Ir kaip tą pasaulį pritraukti į Vilnių, kad jis suvoktų tiek pačią vietovę, tiek tai, kad Vilnius yra didesnio pasaulio dalis?

Diskusiją tęšęs V. Šiurkus apie Vilniaus įvaizdį kalbėjo kaip klaidiškas. Anot jo, pats žodis „Klaipėda“, jei nesigilinsime į etimologiją, bet pažiūrėsime į žodį ir nubrauksime „p“ ir „ė“, gausime žodį „klaida“. Tai, Šiurkaus teigimu, būtų Lietuvos įvaizdžio, Vilniaus dominuojančio įvaizdžio paklaida. Filosofo nuomone, skirtingai nuo Vilniaus, Klaipėda yra svetimas miestas. Jis absoliučiai kitas. Gal todėl ir patys žemaičiai tapatinasi su Telšiais, Klaipėda jiems turi tik etimologinį kontekstą. Šį miestą jie „kolonizavo“, suvažiavę jau po karo. O štai Klaipėdos, kaip modernaus uostamiesčio, įvaizdį kūrė Maskva, centras. Miestas buvo kolonizuojamas, į jį siunčiami svetimi, geresnes, atsakingas pareigas uoste užimdavo iš Rusijos atvykę specialistai.

Diskusija baigta be apibendrinimų ar išvadų – galbūt joje iškelti klausimai bus aprašyti ir diskutuojami kitų metų Santaros-Šviesos suvažiavime, kuriam organizatoriai jau ėmė ruoštis. Iki pasimatymo kitais metais! □